

BADIIY ADABIYOT RIVOJI UCHUN ONA TILI TA'LIMIDA GRAMMATIKANING AHAMIYATI

Shohro'z Mominzoda Umarjon

Farg'ona viloyati So'x tumani 29-sonli UO'T maktabi

oliy toifali O'zbek tili fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17192819>

Annotatsiya: Maqolada ona tili ta'limida grammatikani o'qitishning badiiy adabiyot rivojidagi o'rni tahlil qilinadi. Grammatikaning o'quvchi va yozuvchi uchun ahamiyati, uning adabiy til me'yorlarini shakllantirish, badiiy ifodaviylikni kengaytirish va ijodiy tafakkurni rivojlantirishdagi roli ko'rsatib berilgan. Shuningdek, grammatik bilimlarning amaliy nutqda qo'llanishi badiiy asarlarni yaratish hamda ularni to'g'ri idrok etishda muhim omil sifatida baholangan.

Kalit so'zlar: Ona tili ta'limi, grammatika, badiiy adabiyot, ifodaviylik, uslub, adabiy til, ijodiy tafakkur, estetik ta'sir.

Ona tili ta'limi har bir xalqning ma'naviy taraqqiyoti, adabiy merosi va kelajak avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashda beqiyos o'rin tutadi. Til – xalqning tafakkuri, madaniyati va ruhiyatini mujassamlashtiruvchi eng asosiy vosita bo'lib, uning to'g'ri o'rgatilishi nafaqat lingvistik, balki badiiy adabiyotning rivojida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, grammatik bilimlarni puxta egallash yozuvchi va o'quvchi uchun estetik ifoda, uslubiy go'zallik hamda badiiy mahoratning asosiy omillaridan hisoblanadi.

Grammatika – tilning tuzilishi, qonuniyatlari va qo'llanish tartibini o'rganuvchi bo'limdir. Ona tili ta'limida grammatikani o'rganish quyidagi vazifalarni bajaradi:

- Til birliklarini to'g'ri qo'llashni o'rgatadi. Bu esa yozuvchi va o'quvchining fikrni aniq, lo'nda va ta'sirchan ifoda etishiga yordam beradi.

- Matn yaratish ko'nikmasini rivojlantiradi. Grammatik jihatdan to'g'ri qurilgan gaplar badiiy adabiyotning mazmuniy va estetik jihatdan mukammalligini ta'minlaydi.

- Adabiy me'yorlarni mustahkamlaydi. Grammatik savodxonlik milliy adabiyotning barqaror taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan adabiy til me'yorlarini shakllantiradi.

Badiiy adabiyotning mazmuniy boyligi va badiiy-estetik ta'siri tilning imkoniyatlaridan samarali foydalanish bilan chambarchas bog'liq. Grammatika bu jarayonda uch asosiy jihatdan namoyon bo'ladi:

1. Badiiy ifoda vositalarini kengaytirish. Grammatik shakllarning xilma-xilligi (zamona, mayl, egalik, nisbat va boshqalar) yozuvchiga o'z g'oyasini yanada ta'sirchanroq ifodalash imkonini beradi. Masalan, fe'l zamonlari o'tmish, hozirgi va kelajak voqealarni badiiy tarzda tasvirlash imkoniyatini beradi.

2. Uslubiy imkoniyatlarni boyitish. Grammatik vositalardan turlicha foydalanish yozuvchiga uslubiy rang-baranglik bag'ishlaydi. She'riyatda inversiya (so'z tartibini o'zgartirish), nasrda sintaktik parallelizm, takroriy tuzilmalar kabi usullar badiiy kuchni oshiradi.

3. Adabiy tilda yangilik yaratish. Grammatikaning mukammal o'zlashtirilishi natijasida yozuvchilar adabiy tilda yangi sintaktik konstruksiyalar, ifoda shakllari yaratadilar. Bu esa milliy adabiyotning boyishi va rivojlanishiga turtki bo'ladi.

Jadval-1: Grammatikaning o'quvchi va yozuvchiga ta'siri

Asosiy jihatlar	O'quvchi uchun ahamiyati	Yozuvchi uchun ahamiyati
Til birliklarini to'g'ri qo'llash	Matnni tushunish va anglash ko'nikmasi shakllanadi	Fikrni aniq va lo'nda ifodalash imkoniyati yaratiladi
Matn yaratish ko'nikmasi	Insho, hikoya, tahliliy yozuvlarni savodli yozishga yordam beradi	Yangi badiiy asar yaratishda sintaktik va uslubiy imkoniyatlar kengayadi
Adabiy me'yorlarni o'zlashtirish	Adabiy tilni to'g'ri qo'llash madaniyati rivojlanadi	Asarning umumxalq tili darajasida qabul qilinishini ta'minlaydi
Badiiy ifodaviylik	Asar mazmunini chuqurroq his qilish va estetik zavq olishni o'rgatadi	So'z va grammatik shakllar orqali badiiy go'zallik yaratish imkonini beradi
Ijodiy tafakkur	Fikrni erkin va mustaqil bayon etish ko'nikmasi rivojlanadi	Adabiyotda yangilik, o'ziga xos uslub yaratishga yordam beradi

Shuningdek, grammatikani o'rganish nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki ularni amaliy nutqda qo'llashni ham taqozo etadi. Shu bois maktab va oliy ta'lim muassasalarida quyidagilarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- Grammatik qoidalarni badiiy matnlar asosida o'rgatish;
- Yozuvchi va shoirlarning asarlaridan misollar keltirib, o'quvchilarda grammatik shakl va uslubiy vositalarni his qilish ko'nikmasini rivojlantirish;
- O'quvchilarning mustaqil matn yaratish, insho va tahliliy yozuvlarda grammatik savodxonlikni mustahkamlash.

Jadval-2. Grammatikaning badiiy adabiyotdagi ifodaviy imkoniyatlari

Grammatik hodisa	Badiiy adabiyotdan misol	Ta'siri
Fe'l zamonlari	<i>"Men seni kutdim, kelding, endi ketma..."</i> (O'tkir Hoshimov)	O'tmish, hozirgi va kelajakni uyg'unlashtirib, dramatik kayfiyatni kuchaytiradi
So'z tartibini o'zgartirish (inversiya)	<i>"Ko'nglimda bir sog'inch bor, aytolmayman hech kimga"</i> (Erkin Vohidov)	She'riy ohangdorlikni oshiradi, hissiyotlarni chuqurroq ifodalaydi
Takror (anafora/epifora)	<i>"Sen uchun yashadim, sen uchun kuyindim, sen uchun orzular qurdim..."</i> (Bahridin Shavqiyev)	Emosional kuchaytirish, badiiy ifodaning ta'sirchanligini oshiradi

Sinonim shakllardan foydalanish	<i>"Ko'ngil – daryo, yurak – daryo, sevgi – daryo..."</i> (Alisher Ilmolinov)	Obrazlilikni kengaytiradi, badiiy go'zallikni oshiradi
Murakkab gaplar	<i>"Hayot sinovlaridan o'tmagan odam baxtning qadriga yetmaydi"</i> (I.Turgenev)	Falsafiy mazmun beradi, asar g'oyaviy yukini oshiradi
So'z yasovchi qo'shimchalar	<i>"Mehribonchalikni unutmasin inson"</i> (Abduqayum Yo'ldoshev)	Yangi ma'no yaratadi, so'z boyligini kengaytiradi

Demak, grammatikani mukammal o'rganish va uni ona tili ta'limida samarali qo'llash badiiy adabiyotning rivoji uchun mustahkam poydevor yaratadi. Grammatik savodxonlik yozuvchiga o'z ijodida estetik go'zallik va mazmuniy mukammallikka erishish imkonini berar ekan, o'quvchi uchun badiiy asarlarni to'g'ri tushunish va baholash mezoniga aylanadi. Shu tariqa, grammatika – nafaqat tilshunoslikning, balki badiiy adabiyot taraqqiyotining ham ajralmas asosi hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mahmudova V.N. O'zbek tilshunosligining nazariy masalalari. – T.: Fan, 2023.
2. Hasanov S. H. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: Ilm Ziya, 2023.
3. Qosimova T. B. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.